

Rikostaustaisten huomioiminen sosiaalisen asumisen kilpailutuksissa omana erityisryhmänä

Edustamme valtakunnallista Vapautuvien asumisen tuen (VAT) verkostoa, jonka tavoitteena on rikostaustaisten asunnottomuuden ja uusintarikollisuuden vähentäminen. Verkosto on toiminut 12 vuotta rikostaustaisten henkilöiden asunnottomuuden vähentämiseksi (vuodesta 2010). Jäsenjärjestömme eri puolilla maata tarjoavat rikostaustaisille henkilöille asuntoja, asumisen tukea ja muita tukipalveluja. VAT-verkosto tekee yhteistyötä Rikosseuraamuslaitoksen, kuntien, sote-toimijoiden ja järjestöjen kanssa. Lisätietoa VAT-verkostosta ja sen jäsenjärjestöistä: <https://www.krits.fi/saatio/verkotot/vat-verkosto/> ja <https://www.krits.fi/saatio/verkotot/vat-verkosto/vat-jasenet/>.

Rikostaustaiset tarvitsevat usein erityistä tukea asumiseen ja asunnon saamiseen liittyen. Moni vapautuu vankilasta asunnottomana, jolloin vankilassa alkanut mahdollinen elämänmuutos saattaa pysähtyä tai jopa tuhoutua. Arviolta 1400 henkeä vuosittain, eli noin kolmannes vangeista, vapautuu edelleen ilman asuntoa. Yhdyskuntaseuraamuksia suorittavista noin 10–15 % on asunnottomana. Asunnottomuus nostaa uusintarikollisuuden riskiä sekä vaikeuttaa yhteiskuntaan kiinnittymistä. Tutkimusten mukaan suomalaisista miesvangeista 37–60 prosenttia uusii rikoksen.

Marinin hallituksen ohjelma korostaa eri sektoreiden välistä yhteistyötä asunnottomuuden puoltamiseksi tällä hallituskaudella. Hallituksen tavoitteena on poistaa asunnottomuus kahdessa vaalikaudessa. Ympäristöministeriö on käynnistänyt yhteistyöohjelman asunnottomuuden puoltamiseksi vuoteen 2023 mennessä. Tavoite voidaan saavuttaa, jos rikostaustaisten henkilöiden asunnottomuus saadaan vähenemään. Hyvinvointialueiden ja kuntien tulee nostaa jatkossa asunnottomuustyön painopistealueeksi rikostaustaisten henkilöiden asunnottomuuden vähentäminen ja tukipalvelujen kohdentamisen tälle erityisryhmälle. Järjestöillä on laajaa osaamista ja tietoa tämän vaativan kohderyhmän kanssa työskentelystä. Järjestöt tarjoavat mielellään kokemustaan ja osaamistaan hyvinvointialueiden käyttöön, tästä esimerkkinä on kierteen katkaisijat – Hyvinvointialueet vähentämässä uusintarikollisuutta -opas: https://www.krits.fi/wp-content/uploads/2022/11/KierteenKatkaisijat-PaattajanOpas_KriminaalihuollonTukisaatio2022-1.pdf.

Tukitoimenpiteet ovat merkittäviä, joita sote-palvelut ostavat eri toimijoilta. Sote-uudistus on merkittävä yhteiskunnallinen uudistus, jolla on yhtymäpinta asumiseen. Hyvinvointialueiden tulee palvelujen kilpailutuksen yhteydessä luoda kilpailutuskriteerit tukipalveluihin. Asuntorakentaminen ja edullinen vuokra-asuminen sekä asumisneuvonta ovat keinoja tukitoimien ohessa vaikuttaa asunnottomuuteen. Välivuokrausta, kotiin vietäviä palveluja ja tuettua asumista tarvitaan perinteisten sote-palvelujen rinnalle.

Sosiaalisen asumisen kriteeristön taustalla on VAT-verkoston yhteinen huoli siitä, että rikostaustaisia ei huomioida tällä hetkellä lainkaan omana erityisryhmänä asumisen tukipalvelujen kilpailutuksissa. Tuen saaminen on heikkoa tai puutteellista, koska ryhmän erityispiirteitä ei

riittävästi tunnisteta palveluiden kilpailutustilanteissa. Lisäksi huolena on, haetaanko realistista tavoitetta asumisen tuen avulla asumisen onnistumiseen ja elämänhallintaan. Valtakunnallisesti asiakkaat ovat myös usein eriarvoisessa asemassa, kun palveluiden kilpailutus- ja toteutuskriteerit ovat erilaisia. **VAT-verkosto vetoaakin hyvinvointialueisiin. Nyt tarvitaan yhdenmukaisia asumisen tukipalveluiden kilpailutus- ja toteutuskriteereitä.** Sosiaalisen asumisen kilpailutuksen asiakirjat (hankintailmoitus ja -hankintasopimus) ovat keskeisessä asemassa. Niissä kuvataan kilpailutuksen kohde ja kriteerit.

Vapautuvien asumisen verkosto (VAT) esittää rikostaustaisten sosiaalisen asumisen kilpailutuksen tueksi hyvinvointialueille seuraavanlaisia palvelun hankintakriteereitä:

1 Hankinnan hinnoitteluperusteet:

Palveluntarpeen arviointia ja tuen vaikuttavuutta on tarkasteltava asiakkaan palvelutarpeen arvioinnin ja asiakaslähtöisyyden sekä palvelun tuottajan kohderyhmää koskeva tuntemuksen kautta. Kuinka hyvin palveluntuottajat tuntevat rikostaustaisen kohderyhmän erityistarpeet? Kuka arvioi, minkälaista tukea asiakas tarvitsee? Tällä hetkellä monissa kunnissa palvelua arvioidaan suoritteiden ja aktivointivaatimusten perusteella, vaikka asiakkaat ovat hyvin heterogeeninen ryhmä.

Työ, joka ottaa huomioon asumisen jatkuvuuden turvaamisen on erityisen tärkeää, koska monilla on taustalla monenlaisia palvelutarpeita. Asunnon muodostuminen kodiksi vaatii muun muassa traumatietoista, neuropsykiatrisista haasteita ymmärtävää työskentelyotetta, arkilähtöistä elämänhallintaan liittyvää ohjausta (esim. ravinto, hygienia, siisteys, talouden hallinta ja etuudet), verkosto- ja jalkautuvaa työskentelytapaa, joka kohtaisi myös päihtymystilassa olevia henkilöitä.

Palvelun arviointia koskevat kriteerit/mittarit tulee laatia sellaisiksi, että ne eivät ohjaa vain yksittäisen suoritteiden tekemiseen vaan siihen, että asiakkaalle tarjotaan asiakaslähtöisesti hänen tarpeidensa mukaisia palveluja. Palvelutarpeen arvioinnin tulee olla kohderyhmän kohdalla asiakkaan kokonaistilanteen arviointia yhdessä asiakkaan ja hänen verkostonsa kanssa.

2 Sosiaalisen asumisen seuranta ja laadun arviointi:

- a) **Kannustimet/sanktiot:** Mitä kannustimia hankintasopimuksessa on? Mitä sanktioita tulee palveluntuottajalle, jos asetetut palvelun vähimmäisvaatimukset eivät täyty tiettyinä tarkasteluajankohtana? Onko tämä liian suuri riski palveluntuottajille, jos toimijataho ei pysty tuottamaan palvelua samaan hintaan? Miten tähän pystyy järjestöt tai muut toimijat?
- b) **Seuranta ja laadun arviointi:** Miten hankintasopimuksessa on määritelty työn laadullisia sisältöjä? Miten vaikuttavuuden mittaaminen tapahtuu? Jatkossa tulee selkeämmin ilmaista hankintailmoituksessa ja -sopimuksessa, mitä mittareita tulee käyttää ja miksi ne sopivat asiakasryhmälle. Lisäksi mittareiden tulisi olla pienilläkin resursseilla

toimivien toimijoiden saavutettavissa sen sijaan, että päädyttäisiin raskaisiin ja kalliisiin laatu järjestelmiin.

3 Asumisen suunnittelun aloittaminen jo vankilassa/yhdyskuntaseuraamustyössä

Oikeusprosessin käynnistyttyä ja erityisesti seuraamusten täytäntöönpanovaiheessa, yhdyskuntaseuraamuksissa ja vankiloissa, tarvitaan tuomitulle tukea oman elämän ja asumisen suunnitteluun, koska tilanteet voivat muuttua nopeasti. Täytäntöönpanotyössä, erityisesti vankiloissa, on vankeihin nähden liian vähän sosiaalityöntekijöitä (aikoja ei saa ja ne venyvät, yhden tunnin aikana ei saa hoidettua kaikkia asioita). Hyvinvointialueilla työskentely voisi alkaa asuttamiseen ja palvelutarpeen arvioinnin osalta hyvissä ajoin jo 2–4 kuukautta ennen henkilön vapautumista. Tämä vaatii yhteistyörakenteita eri toimijoiden kesken (katso Vapautuvien asumisen tuen käsikirja – käsikirja asumissosiaaliseen työhön rikostaustaisten kanssa: https://www.krits.fi/wp-content/uploads/2021/01/opas_verkko.pdf).

4 Asunto ensin -periaate ja sen tunnistaminen sosiaalisen asumisen taustaperiaatteena

Asunnottomuustyössä asunto ensin -ajattelu nähdään lähtökohtana ja perusedellytyksenä sosiaalisen kuntoutumisen käynnistymiselle ja sen onnistumiselle. Asunto on perusoikeus, joka ei ole sidoksissa terveydentilaan tai elämäntapaan. Asunto ja tuki tulisi erottaa, asunto on ihmisoikeus, johon tuen ei pitäisi vaikuttaa. Miten tämä otetaan huomioon asuttamisessa, asumisen tukipalvelun kilpailutuksessa ja palvelujen suunnittelussa? Miten antaa tukea, jos ei ole tarjota asuntoa? Asunnottomuus on tilanne ja olosuhde. Se ei ole kenenkään ominaisuus.

Hyviä ja toimivia yhteistyömalleja löytyy useilta paikkakunnilta. Rikostaustaiset on huomioitava erityisryhmänä myös asumispalvelujen kehittämisessä. Monilla paikkakunnilla tarvitaan monipuolisempia tuetun asumisen vaihtoehtoja, välivuokrausta ja erilaisia asumismuotoja. Erityisesti kohtuuhintaisten vuokra-asuntojen puute on merkittävä ongelma etenkin kasvukeskuksissa. Hyvinvointialueiden ja järjestöjen yhteistyöllä voidaan kehittää kotiin vietävää tukea, jotta asumispalvelujen saatavuuden vähäisyys ei jatkossa aiheuttaisi tai pitkittäisi asunnottomuutta. Myös asumisneuvonta on keskeisessä asemassa asumiseen liittyvien edellytysten turvaamisessa.

5 Työskentelyn periaatteet ja laatukriteerit: riittävästi aikaa tiedon keräämiseen. Kuka arvioi, minkälaista tukea asiakaskunta tarvitsee?

- a. Eri tahot tiiviisti mukaan palvelujen suunnitteluun:
 - Hyvinvointialueet (miten ne pystyvät vastaamaan erityisryhmien tarpeisiin siten, että kilpailutusten kriteerit eivät rajaa liikaa palvelun suunnittelua ja toteutustapaa)
 - Rikosseuraamuslaitos (kohderyhmän tuntemus)
 - Palveluntuottajat (asumisen tukipalvelujen tuottajat)

- Asiakkaat (kokemustoimijat) ja järjestöt asumisen tukipalvelujen tuottajina
 - Vuokranantajat: järjestöt, säätiöt, kunnalliset vuokrataloyhtiöt ja muut vuokranantajat
- b. Yhteiset pelisäännöt ja kriteerit asumisen tuelle ja kilpailutukselle
- c. Palveluprosessien vaiheistuksen kuvaus ja palvelujatkumot

Edellä mainitut kriteerit tulisi laajasti ottaa käyttöön, koska työ- ja elinkeinoministeriön ohjeistuksen mukaan sosiaaliset näkökohdat tulee ottaa huomioon hankinnoissa ja kilpailutuksissa esimerkiksi seuraavasti (Opas sosiaalisesti vastuullisiin julkisiin hankintoihin. TEM oppaat ja muut julkaisut 3/2017: https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/80010/3_2017_Opas_Sosiaalisesti_vastuulliset_hankinnat_31052017_WEB.pdf):

”Sosiaalisesti vastuullisessa hankinnassa on kyse siitä, että julkisessa hankinnassa otetaan huomioon hankinnan vaikutukset ympäröivään yhteiskuntaan, joko paikallisesti, kansallisesti tai globaalisti. Hankinnassa ei siis vain arvioida hintaa, vaan myös hankinnan kohteen tai sen tuottamisen myönteisiä ja haitallisia vaikutuksia yhteiskunnalle. Hankintayksiköt voivat ottaa sosiaaliset näkökohdat huomioon hankinnan eri vaiheissa. Tässä oppaassa kuvaamme, mitä eri vaihtoehtot ovat, millaiset reunaehdot hankintalaki sekä muut asiaan liittyvät lait asettavat vastuulliselle hankinnalle sekä millaisia tapoja toteuttaa sosiaalista vastuullisuutta on valittu eri hankintayksiköissä.”

Lisäksi syrjäytymisen ehkäiseminen ja uusintarikollisuuden vähentäminen ottaisi laajan yhteiskunnallisen viitekehyksen huomioon sekä toisi säästöjä muille sektoreille.

”Sosiaalisten näkökohtien huomioiminen julkisissa hankinnoissa tarkoittaa sitä, että julkisyhteisöt ottavat huomioon hankintansa vaikutukset myös laajemmassa yhteiskunnallisessa viitekehyksessä. Sosiaalisesti kestävät hankinnat voivat luoda viranomaisen kokonaistehtävien kannalta säästöjä, kun huomioidaan pelkän hankintahinnan ohella hankinnasta syntyneet yhteiskunnalliset hyödyt, kuten esimerkiksi työkyvyn parantaminen tai syrjäytymisen ehkäiseminen.”

Työ- ja elinkeinoministeriö ohjeistuksessaan ottaa kantaa myös innovatiivisuuteen, jolla voitaisiin vaikuttaa vastuullisuuteen, esimerkiksi uusia vaikuttavuusmittareita tai palveluita kehittämällä.

”Sosiaaliset näkökohdat voivat liittyä myös innovaatioihin. Markkinoilla voi syntyä ja hankinnoilla voidaan kannustaa kehittämään sellaisia uusia ja innovatiivisia ominaisuuksia sisältäviä tuotteita, joilla on vaikutusta vastuullisuuteen.”

Lisäksi riittävä suunnittelu on työ- ja elinkeinoministeriön mukaan erityisen tärkeää, kuten myös käyttäjien kuunteleminen ja valtakunnallisuus.

”Hankinnan hyvän laadun ja yhteiskunnallisen vaikuttavuuden näkökulmasta riittävä suunnittelu on erityisen tärkeää sosiaali- ja terveystalushankinnoissa. Hankintalainsäädännössä edellytetäänkin, että sosiaali- ja terveystalushankinnoissa

hankintayksikkö ottaa huomioon kyseistä palvelua koskevan lainsäädännön vaatimukset, palvelun käyttäjien erityistarpeet ja kuulemisen sekä palvelujen laatuun, jatkuvuuteen, esteettömyyteen, kohtuuhintaisuuteen, saatavuuteen ja kattavuuteen, eri käyttäjryhmien erityistarpeisiin, käyttäjien osallistumiseen ja vaikutusmahdollisuuksien lisäämiseen sekä innovointiin liittyvät tekijät.”

Rikostaustaisten erityistarpeet voidaan ottaa huomioon kilpailutuksissa myös esimerkiksi vaatimalla palveluntuottajalta osaamista rikostaustaisen kohtaamiseen liittyen ja puheeksi ottamisen taitoja. Liian alhainen hinnoittelu johtaa usein ammattitaidottomaan henkilökuntaan, työntekijöiden suureen vaihtuvuuteen ja asiakaslähtöisyyden puuttumiseen, kun kyetään täyttämään vain vähimmäisvaatimukset ottamatta huomioon asiakkaiden yksilöllisiä elämäntilanteita ja tuen tarpeita.

”Keskeisen sosiaali- ja terveystalvelujen laatua ja asiakkaan oikeuksia turvaavan lainsäädännön muodostavat perustuslain säännösten ohella lait sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista (812/2000) sekä palvelujen sisällöstä säätävinä lainsäädäntöinä sosiaalihuoltolaki ja terveydenhuoltolaki sekä niitä täydentävä erityislainsäädäntö, kuten esimerkiksi laki vammaisuuden perusteella järjestettävistä palveluista ja tukitoimista (380/1987), laki kehitysvammaisten erityishuollosta (519/1977), laki ikääntyneen väestön toimintakyvyn tukemisesta sekä iäkkäiden sosiaali- ja terveystalveluista (980/2012), lastensuojelulaki (417/2007), erikoissairaanhoidtolaki (1062/1989), mielenterveyslaki (1116/1990) ja tartuntatautilaki (583/1986). Edellä mainitussa sosiaalihuollon yleis- ja erityislainsäädännössä säädetään velvoittavasti muun muassa palvelun käyttäjän edun ja hänen tarpeidensa huomioon ottamisesta sekä käyttäjän osallistumisesta ja kuulemisesta palveluprosessissa, joka kattaa palvelutarpeen arvioinnin ja palvelujen suunnittelun, päätöksenteon sekä palvelujen tosiasiallisen järjestämisen eli toteuttamisen.”

Jos hankintayksikkö järjestää palvelut hankkimalla ne muilta toimijoilta kilpailuttamalla, sen on otettava huomioon edellä mainittu palvelujen sisältöä sekä palveluprosessia koskeva lainsäädäntö, mukaan lukien palvelun käyttäjien oikeuksien toteutuminen.

”Hankkijat voivat asettaa vaatimuksia sekä itse hankinnan kohteelle että sitä tarjoavalle toimittajalle. Toimittajaa koskevia vaatimuksia kutsutaan soveltuvuusvaatimuksiksi. Nämä vaatimukset voivat liittyä toimittajan henkilöstön pätevyyteen, tekniseen kapasiteettiin, aiempaan kokemukseen ja ammattitaitoon sekä taloudelliseen ja rahoituskelliseen tilanteeseen. Toimittajien tulee täyttää nämä vaatimukset päästäkseen mukaan tarjouskilpailuun. Näiden vaatimusten tarkoituksena on varmistua, että tarjouskilpailun voittanut toimittaja kykenee suoriutumaan hankintasopimuksen mukaisista velvoitteistaan. Hankintayksikkö ei saa asettaa soveltuvuusvaatimuksia hankinnan tarpeisiin ja tavoitteisiin nähden suhteettoman korkealle.”

Palveluntuottaja voi myös pisteyttää muun kuin pelkän hinnan perusteella. Yhteiskunnallista ja sosiaalista vastuuta tulee valvoa sopimuskauden aikana.

"Hankintayksikkö voi asettaa vertailuperusteeksi sosiaalisia näkökohtia, kuten henkilöstöön liittyviä tekijöitä, siten, että tarjous saa sitä paremmat pistemäärät mitä tehokkaammin tai laaja-alaisemmin tarjouksessa on otettu huomioon näitä näkökohtia. Sosiaalista vastuuta koskevilla sopimusehdoilla ei ole merkitystä, ellei niiden toteutumista valvota. Tämä johtuu siitä, että toisin kuin hankinnan vähimmäisvaatimusten tai soveltuvuusvaatimusten osalta, sopimusehtojen toteuttamisen selvittäminen ja valvonta tapahtuu pääosin sopimuskaudella."

VAT-verkosto on kiinnostunut tekemään yhteistyötä hyvinvointialueiden ja erilaisten toimijoiden kanssa rikostaustaisten henkilöiden erityistarpeiden tunnistamisessa, asuttamisessa ja palvelurakenteiden kehittämisessä. Taustalla on määrätietoinen tavoite uusintarikollisuuden vähentämiseksi ja syrjäytymiskehityksen pysäyttämiseksi tehtävästä työstä yhteistyössä eri toimijoiden kanssa.

VAT-verkoston puolesta,

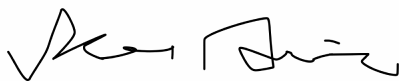
Rautiainen
Markku
912188673

Digitaalinen allekirjoittaja:
Rautiainen Markku 912188673
Päiväys: 2022.12.16 15:48:41
+02'00'

Markku Rautiainen, VAT-verkoston puheenjohtaja, Joensuun seudun nuorisoasuntoyhdistys ry ja Rikosseuraamuslaitos, Joensuun yhdyskuntaseuraamistoimisto

Hanna-Riikka Alasippola, VAT-verkoston varapuheenjohtaja, Hoiva, Liikkuvan asumisen tuki Jyväskylä, yksikönjohtaja

Ana-Elisa Lopez, VAT-verkoston koordinaattori, Kriminaalihuollon tukisäätiö

